

Het vrijheids boek

Generaties over vrijheid en onvrijheid in naoorlogs Nederland

Onder redactie van Esther Captain en Maarten Dallinga

AUP / Nationaal Comité 4 en 5 mei

Jan Pronk

Jan Pronk (Scheveningen, 1940) is econoom en was tussen 1973 en 1998 in drie kabinetten minister voor Ontwikkelingssamenwerking (kabinet Den Uyl, Lubbers III en Kok I) en vervolgens in Kok II nog vier jaar minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu (VROM). Ook was hij Tweede Kamerlid voor de PvdA en in verschillende functies werkzaam voor de Verenigde Naties, in de periode 2004–2006 als bijzonder VN-gezant voor Soedan. Tussen 2008 en 2011 was Pronk voorzitter van het Interkerkelijk Vredesberaad (nu vredesorganisatie PAX). Hij zegde in 2013 zijn PvdA-lidmaatschap op, omdat de partij zich steeds verder zou hebben verwijderd van de beginselen van de sociaaldemocratie. Pronk is als buitengewoon hoogleraar Theorie en Praktijk van Internationale Ontwikkeling verbonden aan het International Institute of Social Studies (ISS) in Den Haag. Pronk is getrouwd, heeft twee kinderen en drie kleinkinderen.

“Ik vond dat ik overal moest zijn waar oorlog was”

192

Jan Pronk was een oorlogsbaby en begreep als kleuter al goed dat volwassenen ook bang kunnen zijn. Hij zag mensen wegduiken voor de Duitsers. Toch, of misschien wel juist daarom, zocht hij als diplomaat en minister heel bewust brandhaarden op, overal ter wereld. “Je weet beter hoe te handelen wanneer je de onvrijheid hebt beleefd: proef, ruik, voel.”

Een zonnige lentedag. Jan Pronk (1940) arriveert op de fiets bij het Haagse International Institute of Social Studies (ISS). Terwijl veel leeftijdsgenoten van hun pensioen genieten, staat de agenda van Pronk nog altijd vol werkafspraken. Hij is aan het ISS verbonden als buitengewoon hoogleraar Theorie en Praktijk van Internationale Ontwikkeling. Nog steeds geeft hij colleges, begeleidt hij studenten. Bij de balie haalt de voormalig minister voor Ontwikkelingssamenwerking de sleutel van zijn kamer op, hij controleert zijn postvakje en drukt op het knopje voor de lift naar boven.

In het publieke debat laat Pronk ook nog altijd van zich horen: als columnist, door lezingen te geven. Dikwijls heeft zijn boodschap met vrijheid te maken. In 2015 ondertekende hij bijvoorbeeld een manifest, een oproep aan de regering om het Nederlandse defensiebudget te verhogen (voormalig vredesactivist Mient Jan Faber was een van de andere indieners). De boodschap: meer geld voor defensie is noodzakelijk om een serieuze bijdrage te kunnen leveren aan de handhaving en bevordering van de internationale rechtsorde.

Bedelen om voedsel

Jan Pronks werkkamer is compact en sober ingericht: een paar boeken, papieren, een tafel. Openhartig vertelt hij over zijn eerste levensjaren. “Ik was baby toen de Tweede Wereldoorlog begon. Er zijn dingen uit de laatste jaren die ik mij goed herinner. Dat er mannen in de straat waren: NSB’ers, bezig met een razzia. Interessant vond ik dat. ‘Komen jullie ook bij ons thuis?’, riep ik. Bang was ik niet, mijn ouders wel.”

“In de Hongerwinter was ik met mijn moeder bij de gaarkeuken – ze hield mijn handje vast. Ik vond het normaal om daar te staan. Mensen doken weg, er waren militairen met geweren. Ze pikten mannen uit de rij, de mensen waren angstig. Ik ervoer voor het eerst dat volwassenen ook bang kunnen zijn.”

193

“Honger betekent: bedelen om voedsel. Mijn vader stuurde mij naar Hus, een grote bakkerij in Den Haag. Ze hadden daar paarden en daarom kreeg je een boterham als je schillen bracht. Ik stond daar in de rij, toen grote mannen zeiden: ‘Het is niet waar, je krijgt hier niets.’ Dus ging ik maar naar huis. En mijn vader was boos, op mij. Ik was vier jaar! Hij durfde kennelijk niet zelf te gaan, misschien was hij bang voor een razzia. Een poosje later stuurde hij me weer naar Hus, ik weet nog precies hoe dat schillenbakje eruitzag – dat bakje hebben we altijd gehouden. Toen moest ik zó nodig plassen en omdat ik dat daar niet durfde te doen, liep ik opnieuw zonder een boterham naar huis... Plassend in mijn broek kwam ik de straat in, andere kinderen lachten mij uit.”

Even later: “Als ik mijn ervaringen met de Tweede Wereldoorlog vergelijk met de oorlogservaringen van anderen, dan zijn dit natuurlijk rimpelingen.”

Hongerwinter In de winter van 1944/1945 blokkeerden de Duitsers in Nederland de aanvoer van voedsel en brandstof, als vergelding voor de grote spoorwegstaking van NS-personeel. Ook was het extreem nat en koud. Inwoners van de steden trokken naar het platteland, op zoek naar voedsel. Naar schatting 16.000 tot 25.000 mensen in West-Nederland kwamen tijdens de Hongerwinter door honger en/of kou om het leven.

NIOD, Renske Krimp – De doden tellen. Slachtoffer aantallen van de Tweede Wereldoorlog en sindsdien (2015)

“Mijn oom is door de Japanners onthoofd”

194

Ontwikkeling is vrijheid

Wat verstaat Jan Pronk onder vrijheid? Is dat een leven zonder oorlog? Hij leunt even achterover, om snel daarna weer voorover te buigen. “Regelmatig start ik hierover discussies op mijn colleges. Ik hanteer dan vaak drie thematische invullingen van het vrijheidsbegrip.” Vrijheid is voor hem meer dan vrede. Op verzoek schrijft Pronk een aantal kernbegrippen op: vrijheid/welvaart, vrijheid/gelijkheid en als eerste – “Ik doe het even in het Engels” – *development as freedom*. Het is – niet toevallig – ook de titel van het in 1999 verschenen boek over internationale ontwikkeling van de Indiase econoom Amartya Sen. Hij won in 1998 de Nobelprijs voor de Economie. “Het werk van Sen staat vrij centraal in het denken over wat ontwikkeling nou eigenlijk is: een proces gericht op de bevrediging van menselijke behoeften. Ik vind het een uitstekend uitgangspunt voor discussie op mijn colleges: ontwikkeling is vrijheid.” Dat is theoretisch ook te onderbouwen, legt Pronk uit. Hij start een privécollege – onmogelijk om ertussen te komen. Met regelmaat zet hij zijn bril af, een van de pootjes verdwijnt vervolgens in zijn mond. Pronk legt extra nadruk op de begrippen die er het meest toe doen. “Het gaat om de vrijheid die je ‘krijgt’, bijvoorbeeld omdat je in een democratie leeft en niet in oorlog, en om de vrijheid die je verworven hebt, door bijvoorbeeld een opleiding te volgen. Hoe meer vrijheid je hebt om te kunnen kiezen, om te doen wat je wilt, hoe meer je je kunt ontwikkelen en hoe welvarender je bent. Vrijheid is dus zowel een doel op zich, als een instrument, een noodzakelijke voorwaarde om andere doelen te bereiken.”

“Natuurlijk is er in een samenleving geen sprake van gelijkheid,

want mensen zijn niet gelijk.” Ze verschillen wat betreft uitgangspositie (rijke/arme ouders) en op persoonlijk niveau (denk aan intelligentie). “Maar iedereen heeft dezelfde rechten op vrijheid.” Daarmee keert Pronk zich tegen regimes die de keuzemogelijkheden van hun burgers beperken, met het idee zo sneller tot economische groei te komen. Het zijn met name Aziatische landen die stellen dat een autoritair, centraal geleid stelsel nodig is om de economische achterstand ten opzichte van het Westen goed te maken, stelt Pronk. Hij noemt als voorbeelden China, Singapore en Maleisië. “Het mag zo zijn dat een zekere beperking van keuzemogelijkheden verhoging van de materiële welvaart dichterbij brengt. Maar in zo’n situatie is de kans uitermate groot dat die machthebbers tot de conclusie komen: nog even wat minder vrijheid en meer welvaart, want morgen hebben we meer welvaart en kunnen we dus meer vrijheid toekennen. Overmorgen zullen ze hetzelfde zeggen. Het is heel waarschijnlijk dat ze nooit de keuze in de richting van meer vrijheid zullen maken. Je zou kunnen zeggen dat hoe groter de gelijkheid aan het begin van een economisch ontwikkelingsproces is, hoe geringer de ongelijkheid in macht en dus hoe groter de kans is dat niemand in economisch opzicht wordt uitgesloten.”

Lezen, denken, praten

De Tweede Wereldoorlog staat aan de basis van Jan Pronks visie op vrijheid. “Mijn persoonlijke herinneringen aan de bezetting, hoe onaanzienlijk ook, waren een richtsnoer toen ik later, als scholier en student, om mij heen keek in de wereld”, zei hij in zijn 5 mei-lezing van 2007, ter markering van het begin van de Nationale Viering van de Bevrijding. “Ik begreep dat oorlog, honger, terreur, genocide en schendingen van mensenrechten geen uitzondering waren en evenmin verschijnselen van ver weg, maar een werkelijkheid die dichtbij kon komen.”

Naar eigen zeggen groeide Pronk op in een vrij streng hervormd milieu: christelijk onderwijs doordeweeks, twee keer naar de kerk op zondag en zondagsschool. Zijn ouders stonden voor de klas en als vierjarige leerde hij al lezen – “Dat ging spelenderwijs, er was niet veel speelgoed.” Pronk sloeg het eerste jaar van de lagere school over en nam als zevenjarige al dagelijks de krant door. Zo maakte

“Mijn keuzes komen wel een beetje voort uit de Tweede Wereldoorlog – ik heb het meegemaakt”

196

hij al op jonge leeftijd kennis met onvrijheid overal ter wereld. “Ik herinner mij dat ik las over de ‘politieele acties’. Natuurlijk had ik er geen visie op, maar ik wist ervan. Over de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog werd thuis trouwens niet echt gesproken. Wat betreft Nederlands-Indië ging het wel over mijn oom, die is daar door de Japanners onthoofd.”

“Dat soort momenten sla je op, zoals ook de luchtbrug in Berlijn, eind jaren veertig. En de Koude Oorlog (1945–1989 – red.), de Korea-oorlog (1950–1953 – red.), de Watersnoodramp (1953 – red.). Ik bleef me voor de wereld interesseren en aan het einde van mijn middelbareschooltijd had ik niet alleen kennis opgedaan, maar ook inzicht in de waarden die liggen achter politieke keuzes die gemaakt waren in de loop van de geschiedenis en de toenmalige actualiteit. Ik weet nog de eerste keer dat ik dacht: hier ben ik het echt mee eens. Dat was bij het ontstaan van de Beweging van niet-gebonden landen. Toen was ik vijftien of zestien en had ik het idee: mensen in geheel andere culturen mogen, net zoals wij tijdens de Tweede

Luchtbrug Toen Sovjetleider Jozef Stalin in juni 1948 besloot de toegangswegen naar West-Berlijn af te sluiten, was het niet langer mogelijk om over land naar het westen van de stad bijvoorbeeld brandstof en voedsel aan te voeren. Stalin wilde de stad volledig in handen krijgen en een grote escalatie dreigde. Maar de Britten en Amerikanen begonnen een luchtbrug, die een soort lopende band werd: de hele dag door landden vliegtuigen met spullen in West-Berlijn, waardoor de ruim twee miljoen inwoners het hoofd boven water konden houden en het plan van Stalin mislukte. In mei 1949 gingen de toegangswegen naar Berlijn weer open.

Wereldoorlog, beslissen dat zij vrij willen zijn – de dekolonisatie – en daarna hun eigen weg gaan. Op een gegeven moment ben je oud en wijs genoeg om kennis te koppelen aan inzicht.”

In de Nederlandse Hervormde Kerk in Scheveningen volgde Pronk vervolgens preken, leerhuispreken noemt hij ze, met een duidelijke visie op de samenleving: “Niet naar binnen gekeerd, maar naar buiten: voor een betere wereld moet je samenwerken en niet alleen met geloofsgenoten – dat was een andere houding dan ik van huis uit meekreeg. Die preken hebben mij wel beïnvloed.”

“In een confrontatie met een ander, een katholiek, een moslim, verlies je niet een stukje van jezelf, je wordt er juist rijker van.”

Dan begint hij over de multiculturele samenleving en hoe belangrijk het daarin is om voor anderen open te staan. “Identiteitsconflicten, in alle samenlevingen trouwens, zijn moeilijker dan economische conflicten, omdat mensen hun identiteit definiëren als een soort contrapunt van de identiteit van iemand anders. Dan ontstaat er dus geen mogelijkheid van uitruil en ligt ongelijkheid op de loer.”

Tijdens zijn studie economie, tussen 1957 en 1964, had Pronk de kans om zijn geest verder te scherpen. “In die tijd mocht je er nog lekker lang over doen. Dus er was ook gelegenheid om je een klein beetje te verdiepen, bijvoorbeeld in de filosofie van economie. Dan ga je dus lezen, denken, praten, enzovoorts. Zo kreeg ik echte denkvrienden en dat zijn mijn beste vrienden geworden – helaas zijn de meesten daarvan inmiddels overleden.”

Duizenden levenloze lichamen

Jan Pronk was minister voor Ontwikkelingssamenwerking en minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu.

Beweging van niet-gebonden landen De Beweging van niet-gebonden landen is een collectief van ruim honderd (ontwikkelings)landen, voor overleg over gezamenlijke belangen. Oorspronkelijk was het een organisatie van landen die zich niet verbonden voelden met de grote machten van de Koude Oorlog: het Westen en het Oostblok. De eerste bijeenkomst was in 1961.

The Non-Aligned Movement

“In een confrontatie met een ander, een katholiek, een moslim, verlies je niet een stukje van jezelf, je wordt er juist rijker van”

198

Ook werkte hij als bijzonder VN-gezant in Soedan en was hij voorzitter van het Interkerkelijk Vredesberaad (nu vredesorganisatie PAX). Je kunt hem gerust maatschappelijk betrokken noemen. “Het werk dat ik gedaan heb, komt ook wel een beetje voort uit de Tweede Wereldoorlog – ik heb het meegemaakt. Ik wilde bezig zijn met situaties van onvrijheid, daar iets aan doen.”

Terwijl veel politieke kopstukken al op jonge leeftijd politiek actief waren, koos Pronk bewust voor een andere weg. “Zodra ik ben afgestudeerd, word ik lid van een politieke partij en welke dat wordt, bepaal ik dan pas, zo dacht ik erover. Op 6 december 1964 studeerde ik af en op 1 januari werd ik lid van de PvdA. Ik vind: je moet je studie gebruiken om te studeren, dan heb je een goede grond voor een beslissing die kan beklijven. Je kunt beter een keuze uitstellen, dan iets te oppervlakkig doen, snel, een klein beetje onder invloed van de omstandigheden of sociale controle.” Hij haast zich toe te voegen: “Dit is theorie hoor, meer ook niet.”

Als minister voor Ontwikkelingssamenwerking zocht Pronk doelbewust plekken van onvrijheid op. “In mijn functie vond ik dat ik

Oorlog in Soedan De eerste Soedanese burgeroorlog tussen het noorden (islamitisch bewind) en het zuiden (rebelln) eindigde in 1972, de tweede brak uit in 1983. Pas in 2005 werd een definitief vredesakkoord getekend. In 2011 werd Zuid-Soedan onafhankelijk, maar nog steeds is het er onrustig. Daarnaast voeren Arabische milities en rebellengroepen sinds 2003 oorlog in de westelijke Soedanese regio Darfur. Door dit conflict waren eind 2015 naar schatting al 200.000 tot 400.000 mensen omgekomen; bijna twee miljoen mensen sloegen op de vlucht.

CIA World Factbook, Verenigde Naties

overal moest zijn waar oorlog was. Dus ging ik naar Rwanda, in mijn eentje, want voor mijn medewerkers, voor wie ik verantwoordelijkheid droeg, was het te gevaarlijk. Ik vond dat ik als minister alleen met kennis van zaken beslissingen kon nemen wanneer ik aanwezig was geweest.” Pronk zag duizenden levenloze lichamen voorbijdrijven. “Wat ik meemaakte in Liberia, Somalië, Cambodja, overal: je kon je er geen voorstelling van maken wanneer je achter je bureau in Den Haag bleef zitten. Je moet proeven, ruiken, voelen, de afstand overbruggen.”

Toen Pronk gedurende de Bosnische burgeroorlog in Mostar (Bosnië-Herzegovina) was, belandde hij midden in een bombardement. Alles om hem heen ontplofte, overal was bloed. Soms droomt hij over dit soort ervaringen.

199

Rwandese genocide Nadat de Hutu's in Rwanda in 1959 de Tutsi-koning hadden afgezet, werden duizenden Tutsi's vermoord en ongeveer 150.000 verdreven. De Tutsi's vormden vervolgens een rebellengroep, die in 1990 een burgeroorlog tegen de Hutu's begon. In 1993 werd een vredesakkoord getekend. Een jaar later werden de Tutsi's beschuldigd van de dodelijke aanslag op de Hutu-president, wiens vliegtuig was neergeschoten. Een goed georganiseerde 'moordcampagne' startte. Via de radio werd opgeroepen de 'Tutsi-kakkerlak' uit te roeien. Binnen honderd dagen werden naar schatting een miljoen mensen omgebracht, voornamelijk Tutsi's: de Rwandese genocide. Volgens de Verenigde Naties reageerde de internationale gemeenschap te traag.

BBC, CIA World Factbook, Verenigde Naties

Bosnische burgeroorlog Nadat Bosnië-Herzegovina zich in 1992 na een referendum onafhankelijk had verklaard van voormalig Joegoslavië, kwamen de Bosnische Serven nog datzelfde jaar in militaire opstand: het begin van de Bosnische burgeroorlog. Ze werden gesteund door buurland Servië-Montenegro (toen nog één land). De Bosnische stad Mostar werd gebombardeerd. Een jaar later, in 1993, vochten de Kroaten (katholieken) en Bosniakken (moslims) om de stad en werd de Stari Most ('oude brug') verwoest. Dit werd een van de symbolen van de burgeroorlog. In 1995 kwam met het Verdrag van Dayton aan de oorlog in Bosnië-Herzegovina een einde. Ruim 97.000 mensen kwamen om, vooral Bosnische moslims (naar schatting tweederde van het totale dodental). De kapotgeschoten brug in Mostar werd herbouwd.

BBC, CIA World Factbook, The Center for Justice and Accountability, The New York Times

“Ik vrees dat oorlogen in Zuid-Azië, Afrika en het Midden-Oosten zich tot Europa zullen gaan uitstrekken”

200

De ellende die Pronk heeft gezien, heeft hem “tamelijk pessimistisch” gemaakt – zo verwoordde hij het in zijn 5 mei-lezing uit 2007. “Nog pessimistischer word je als je ziet hoeveel van die ellende, armoede, onvrijheid en schendingen van mensenrechten wordt ontkend en genegeerd, hoezeer men er de ogen voor sluit, lippen-dienst bewijst aan de bestrijding ervan”, zei Pronk destijds. “Vooral dat maakt pessimistisch: niet dat er schendingen plaatsvinden, maar dat er niet tegen wordt opgetreden en dat er met twee maten wordt gemeten. Misschien verwacht u van mij, als ervaren politicus en deskundige, dat ik u ervan overtuig dat het allemaal wel meevalt, dat ik nuanceer, dat ik een perspectief schets van verdere verbetering. Ik vrees dat ik u dan moet teleurstellen. Het komt niet vanzelf. We zullen er harder aan moeten werken.” Aldus Pronk in 2007. Nu zegt hij: “Deze boodschap is nog altijd actueel.”

Gelukservaring

Vijf jaar oud was Jan Pronk toen Nederland werd bevrijd. “Ik weet nog heel goed hoe blij iedereen was toen die vliegtuigen boven Den Haag voedselpakketten dropten. En één, twee dagen later liepen Canadese soldaten door de straat. Mannen in uniform die aardig waren voor kinderen, dat was voor mij de bevrijding. Ik had mijn eerste echte gelukservaring: ik zat achterop de fiets bij mijn vader en we reden over de Scheveningseweg. Ik zag de zon schijnen, op prachtige bomen, op bladeren... Dat heb ik altijd onthouden.”

“Mijn vader nam mij in de jaren na de bevrijding altijd mee naar de Waalsdorpervlakte. Later ging ik met mijn eigen kinderen. Ze moesten niet mee, je moet nooit iets, maar je vertelt er zodanig over dat ze mee willen. Voor mij was en is 4 mei heel belangrijk, en altijd

Waalsdorp. Het is een essentieel ritueel; 5 mei niet. Ik kan me geen feesten herinneren. De bevrijding maakte indruk, ja, maar ik ben geen feestnummer – mijn ouders ook niet. Je ging niet naar de ker-mis, naar al die dingen in de stad, pertinent niet. Hetzelfde heb ik met Koningsdag. Ik vind 5 mei-vieringen niet zinvol zonder 4 mei. Je kunt niet vooruitkijken als je niet herinnert, dan weet je niet welke kant je op moet.”

“Voor mij is de Dodenherdenking niet alleen maar een moment om terug te kijken, maar ook om vooruit te kijken. Ik vind het goed hoe ze het in Rwanda doen, hoe ze daar stilstaan bij de genocide tegen de Tutsi's.” Kwibuka, zoals de jaarlijkse herdenking in Rwanda heet, staat voor *remember* (herdenken), *unite* (verenigen) en *renew* (vernieuwen). Daarbij bestaat dat eerste, *remember*, uit twee elementen, zegt Pronk: *reflect*, je gaat erover nadenken, en *relive*, je herbeleeft. “Zo zou je ook in Nederland op de Holocaust terug kunnen kijken. Het is iets anders dan ‘nooit meer’, dat is beperkter.”

201

Privacyschending

Zeventig procent van alle Nederlanders die stilstaan bij Bevrijdingsdag, viert op 5 mei dat we in vrijheid leven (Nationaal Vrijheidsonderzoek 2015). Maar vergeet niet dat onze vrijheid onder druk staat, waarschuwt Jan Pronk: “Ik vrees dat oorlogen in Zuid-Azië, Afrika en het Midden-Oosten zich tot Europa zullen gaan uitstrekken. Dat kan met verstandig beleid voorkomen worden: beleid dat gericht is op internationale vrede en dus niet alleen op de eigen, nationale veiligheid. Kies je toch voor dat laatste, dan rijst een groot gevaar: inperking van vrijheden door bijvoorbeeld uitsluiting van minderheidsgroepen, het weren van vluchtelingen en privacyschending.”

Waalsdorpervlakte De Waalsdorpervlakte is een gedenkplaats met vier bronzen fusilladekruizen en een grote klok in de duinen bij Den Haag. Het is een van de grootste herdenkingsplekken voor gevallen Nederlandse verzetsstrijders. Op de Waalsdorpervlakte executeerden de nazi's tijdens de Tweede Wereldoorlog naar schatting 250 Nederlanders. Vooral verzetsstrijders uit de nabijgelegen gevangenis het Oranjehotel in Scheveningen vonden hier hun dood.

Nationaal Comité 4 en 5 mei, [tweedewereldoorlog.nl](https://www.tweedewereldoorlog.nl)

Pronk gaat door op het laatste: “De vrijheid in het Westen wordt bedreigd door de macht en technologie speelt daarin een belangrijke rol. Kijk naar de manier waarop de Amerikanen en andere veiligheidsdiensten bijna alles kunnen nagaan: de plek waar iemand is, wat iemand doet...” Hier gaat het om, zegt Pronk: “De macht, ook in zogenaamd democratische systemen, wil zichzelf continueren, en doet dat door vrijheden van de ander te beperken. Om te voorkomen dat anderen hun vrijheid gaan gebruiken tegen de macht. Dat baart mij buitengewoon veel zorgen. Privacyschending is een van de allergrootste problemen van dit moment.”

202

“Hoe de wereld er over twintig jaar uit zou kunnen zien? Ik ben bang voor een situatie waarin vrijheden steeds meer worden beperkt en waarin mensen worden geïndoctrineerd, waardoor ze het heel normaal gaan vinden dat ze geen privacy meer hebben, vanuit de gedachte van nationale veiligheid... Dat is *framing* – net zoals Amerikanen geloven dat iedereen de gelegenheid heeft om rijk te worden, ook al ben je arm. Mensen krijgen te horen, en zeggen dat zelf ook: ‘Als je niets te verbergen hebt...’ Onzin: het gaat er niet om of je iets te verbergen hebt. Het gaat erom dat machthebbers daar per definitie van uitgaan, bijvoorbeeld omdat je past in een door hen opgesteld profiel, je daarover niet informeren en hun houding tegenover jou daarop baseren, zonder dat je je daartegen kunt verweren.”

“Je wordt straks nog meer gevolgd door organisaties met macht. Als je wordt beschouwd als iemand die waarschijnlijk gevaarlijk kan zijn, dan betekent het dat je veel minder mogelijkheden hebt. Dan krijg je je paspoort niet, je komt niet over de grens, krijgt geen toegang – of tegen een veel hogere premie – tot sociale zekerheid. Dat is dus ingebouwde ongelijkheid, op basis van macht. Ik vrees dat we die kant op gaan en zie gelukkig dat mensen zich verzetten. Maar die worden ook weer *geframed*, neergezet als psychiatrische gevallen. Dat is zorgwekkend.”

Kun je met dit thema iets op 4 en 5 mei? “Zeker, al was het alleen maar omdat in de Tweede Wereldoorlog ook sprake was van ernstige privacyschending. Het feit dat we alles toen zo netjes noteerden in het bevolkingsregister, betekende dat je vrijheid werd ingeperkt: de machten konden er gebruik van maken. Helaas wordt tegenwoordig door velen gedacht dat het nu zo’n vaart niet

zal lopen: ‘De huidige situatie is anders...’ Dus zodra je privacy-schending koppelt aan de oorlog, kan dat zich in de discussie tegen je keren. Misschien moet je maar gewoon het probleem schetsen zoals het is. En dat is erg genoeg. Alles koppelen aan de oorlog heeft kennelijk contraproductieve effecten in het maatschappelijk debat. Dat is niet terecht, maar het is zo.”

Acht aanbevelingen

Tekst: Jan Pronk (2007).

204

Vrijheid moet grenzeloos zijn, zei Jan Pronk in 2007 in zijn 5 mei-lezing. Maar hoe kunnen we dat bereiken? Volgens Pronk kun je op deze manier een bijdrage leveren:

- 1** Erken dat ieder mens op deze wereld het recht heeft om te leven, te overleven, zinvol te leven, samen te leven met anderen en zelf de zin van het eigen leven te bepalen, zonder op welke manier dan ook hetzelfde recht van een ander te beperken.
- 2** Probeer je te verplaatsen in de positie van de ander. Zoek niet harder naar verschillen dan naar overeenkomsten tussen jezelf en anderen.
- 3** Stel vragen, telkens opnieuw. Wat is de achtergrond van een bestaand conflict? Is er sprake van onrecht en ongelijkheid? Hebben we er iets mee te maken? Is er een probleem mede door ons toedoen? Hebben onze critici niet een beetje gelijk? Vraag door.
- 4** Leg je er niet bij neer dat er grenzen zijn. Accepteer grenzen, noch muren, noch een denken in eilandtermen. We zijn allen van elkaar afhankelijk in deze wereld. Denk inclusief. Sluit niemand uit.
- 5** Verdeel je tijd en aandacht anders. Vrijheid delen betekent tijd delen, meer nog dan geld. Besteed je tijd door te lezen, te leren, te luisteren en rond te kijken. Lees over de situatie elders in de wereld. Kijk rond om te zien wat je zelf kunt doen.

6 Als je hebt rondgekeken, voer dan actie door je stem te verheffen. Bestrijd antisemitische uitlatingen door deze tegen te spreken. Weerspreek platte en domme taal over de islam. Toon dat je geen discriminatie wenst te accepteren.

7 Gebruik je eigen vrijheid goed. Vrijheid is niet hetzelfde als het recht om te doen en laten wat je wilt. Vrijheid wordt pas grenzeloos wanneer je de eigen vrijheid beperkt en haar inzet voor de vrijheid van de ander.

8 Laat je niet op de kop zitten door je eigen vrees, door pessimisme of door een onbestemd gevoel dat het misgaat in de wereld. Het gaat niet mis. Vrijheid, recht en veiligheid komen niet van buitenaf. Zij zijn het resultaat van mensenhanden. Het gaat pas mis wanneer je je tot toekijken beperkt.